

Kazalo

Marjetka Bedrač: Predgovor	2
Janez Premk: Mariborska judovska skupnost: zgodovinski pregled	4
Borut Holcman: Mariborski Judje v 14. in 15. stoletju in pravna narava njihovih poslov	6
Martha Keil: Rekonstrukcija judovskega življenja v srednjeveški Štajerski: Nauki rabina Israela Isserleina iz Maribora oziroma Dunajskega Novega mesta	7
Janez Premk: Mariborska sinagoga skozi čas: izjemna pripoved posvečenega prostora	8
Birgit Wiedl: Urad judovskega sodnika na Štajerskem v srednjem veku	9
Eveline Brugger: Družbeni, politični in gospodarski vidiki judovske poslovne dejavnosti na Štajerskem v 14. stoletju	10
Alessandra Veronese: Preseljevanje »nemških« Judov v Italijo v 14. in 15. stoletju	11
Boris Hajdinjak: Judje v srednjeveškem Ptujju	12
Christian Domenig: Grofje Celjski in mariborski Judje	13
Ljiljana Dobrovšak: Judje na Hrvaškem v srednjem veku in njihove povezave z judovskimi trgovci v slovenskih deželah	14
Andrej Hozjan: Dejanske ekonomske posledice izгона Judov iz Vzhodnih Alp v argumentih in ugibanjih: primeri mest na Slovenskem	15

Predgovor

V letu 2016 je minilo 520 let od srednjeveškega izгона Judov s Štajerske in s tem tudi iz Maribora. Z izgonom je nekdanj uspešna in relativno številčna mariborska judovska skupnost, ki je bila pomembna in vplivna celo onstran štajerskih deželnih meja, dokončno zamrla. Samo ugibamo lahko, kakšen bi bil nadaljnji razvoj skupnosti, pa tudi našega mesta, če se izgon ne bi bil zgodil. Zaradi prepovedi stalnega naseljevanja na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem so se Judje v Maribor začeli ponovno priseljevati šele v 19. stoletju, kratko obdobje oživljanja judovskega življenja v mestu pa je nasilno pretrgala druga svetovna vojna. Danes živi v Mariboru le nekaj Judov.

2 V vsej Sloveniji se ni ohranilo veliko materialnih ostankov judovske dediščine in tudi Maribor v tem pogledu ni izjema. Na drugi strani pa ima Maribor nekaj, s čimer se lahko pohvali le redko katero slovensko mesto: v njem se je ohranila srednjeveška sinagoga; ohranile so se arhivske listine, danes sicer hranjene v različnih arhivih doma in na tujem, ki zgovorno pričajo o vsakdanjih poslovnih stikih med judovskim in nejudovskim prebivalstvom v srednjeveškem Mariboru in na Štajerskem; ulica, ki je bila osrednja ulica v nekdanji judovski četrti, še danes nosi ime Židovska ulica; in nenazadnje, ime srednjeveškega Marpurga/Marburga so v svet ponesli prav potomci mariborskih Judov v priimkih, kot sta Marburger in Morpurgo.

Med poglavitnimi nalogami Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, ki danes skrbi za nekdanjo sinagogo in jo upravlja, so med drugimi zbiranje, dokumentiranje, proučevanje, interpretiranje in prezentiranje judovske kulturne dediščine ter razvijanje zavesti in širjenje vedenja o njej v najširši javnosti. Ob lanskoletni obletnici smo v želji, da počastimo spomin na nekdanje someščane in obenem razgrnemo tudi njihovo usodo in poti po njihovem prisilnem odhodu iz mesta ob Dravi, zasnovali večletni projekt *Po poteh mariborskih Judov*. Del tega projekta je tudi mednarodna strokovna konferenca *Judje v Mariboru in na Štajerskem v srednjem veku*. Po dvajsetih letih, odkar sta bila v sodelovanju med Univerzo v Mariboru oziroma Oddelkom za zgodovino v sklopu njene Pedagoške fakultete, Pokrajinskim arhivom Maribor in Mestno občino Maribor organizirana simpozija z naslovom *Mariborski Židje ob petstoletnici izгона iz mesta in Srednjeveške judovske skupnosti in njihova kulturna dediščina v srednji Evropi*,

je to sploh prva konferenca v Mariboru, posvečena prav temi mariborskih Judov v srednjem veku.

V veliko čast mi je, da na konferenci gostimo priznane strokovnjake in raziskovalce zgodovine Judov v srednjeevropskem prostoru iz Slovenije, Avstrije, Hrvaške in Italije. V imenu organizatorjev in v svojem imenu se vsem sodelujočim iskreno zahvaljujem, da so sprejeli naše povabilo in nam tako pomagali pri uspešni izvedbi konference. Prav tako se zahvaljujem tudi Mestni občini Maribor, Avstrijskemu kulturnemu forumu in Elektru Maribor za izkazano podporo. Z velikim pričakovanjem se nadejam, da smo s konferenco pritegnili pozornost tako strokovne kot tudi laične javnosti in v njiju spodbudili zanimanje za odkrivanje zgodovinskih tančic, ki so jih stkali mariborski Judje, obenem pa stlakovali pot za prihodnja sorodna mednarodna srečanja v našem mestu.

Marjetka Bedrač,
predsednica organizacijskega odbora

Dr. Janez Premk

Mariborska judovska skupnost: zgodovinski pregled

Težko je dovolj poudariti pomen srednjeveške judovske skupnosti v Mariboru, ki se je razvijal na levem bregu reke Drave od 11. stoletja naprej. V tistem času so vojvode Spanheimi zgradili obrambno linijo pred madžarskimi vpadi in postavili utrdbo na Piramidi. Maribor, leta 1209 omenjen kot trg, je leta 1254 dobil mestne pravice.

Najverjetneje so bili Judje v tistem času vsaj občasno prisotni, saj v virih najdemo dve omembi judovske prodaje vinogradov kristjanom v zadnji četrtini 13. stoletja. Poleg tega je bilo judovsko posojanje denarja v Mariboru prvič omenjeno leta 1281. Na srečo so ohranjeni številni arhivski dokumenti, ki pričajo predvsem o finančnih poslih Judov s kristjani. Tako lahko več posameznih raziskovalcev in raziskovalnih ustanov, ki se ukvarjajo z navedeno tematiko, temeljito raziskuje njihove finančne dejavnosti. Te ponujajo vpogled tudi v druge sfere življenja. Mariborski Judje so denar posojali plemstvu, duhovščini, samostanom, ljudstvu in vladarjem. Zaradi zapadlih plačil so hitro postali lastniki več hiš in vinogradov v okolici. Ukvarjali so se tudi z obrtjo, ki je cvetela do leta 1445, ko je kralj Friderik III. prepovedal trgovino z beneškim blagom.

Vir dodatnih dragocenih pričevanj in opažanj o judovskem življenju so respozna besedila, katerih avtorji so bili večinoma rabin Israel Isserlein bar Petachja in njegovi učenci. S pomočjo zbirnih virov je bilo mogoče ugotoviti skoraj zvezno linijo mariborskih rabinov in pridobiti pomembne podatke o judovski skupnosti. Ta je svoj vrh doživela v času rabina Isserleina, enega največjih rabinskih avtoritet v poznem srednjem veku, ki so ga zelo cenili njegovi sodobniki in tudi kasnejše rabinske avtoritete. Maribor je v njegovem času postal začasni sedež vrhovnega rabinata za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

V nasprotju s Ptujem, škofovskim mestom ob Dravi, s katerim je tekmoval Maribor, v tem mestu niso bili dokumentirani veliki protijudovski izgrede in v nasprotju z judovsko skupnostjo na Ptuju je mariborska cvetela vse do zadnje četrtine 15. stoletja. Nenadoma se je odnos stanov do Judov drastično spremenil in nazadnje so prepričali cesarja Maksimilijana I., da je leta 1496 podpisal dekret o njihovem izgonu iz Štajerske.

Na podlagi trenutnega stanja raziskav v predavanju podajamo kratek zgodovinski pregled razvoja mariborske srednjeveške judovske skupnosti v kronološkem vrstnem redu.

Janez Premk se je rodil leta 1973 v Kranju. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študiral umetnostno zgodovino in študij zaključil leta 1999. Od leta 2002 je na oddelku, na katerem je študiral, pet let delal kot asistent, v tem času pa del svojega magistrskega študija zaključil na Rothbergovi mednarodni šoli v Jeruzalemu. Doktoriral je leta 2005 na Univerzi v Ljubljani z disertacijo *Odnos do judovstva v umetnosti vzhodnoalpskega prostora od 13. do 16. stoletja*. Sodeloval je tudi v dveh mednarodnih projektih: *Raziskovanje in dokumentiranje sinagog, judovskih mrliških vežic in pokopališč v Sloveniji in Slovaška sinagoga* (ta projekt je vodil Muzej judovske kulture iz Bratislave). Leta 2010 je skupaj z nekaterimi drugimi strokovnjaki ustanovil Raziskovalno-dokumentacijski center JAS (Judovski arhiv Slovenije) in postal njegov direktor. Neprofitni zavod si prizadeva za kontinuiran razvoj projekta judovskega arhiva, ki ga je avtor zasnoval leta 2006, in se obenem posveča znanstvenemu raziskovanju. Zavod se posveča tudi problematiki judovske dediščine v Sloveniji, vključuje se v izobraževalne programe in skrbi za stike z javnostmi. Med nedavno izdanimi avtorjevimi publikacijami sta *Tracing Jewish Heritage in Slovenia: A Guidebook to Slovenia* (2014) in *Mariborska sinagoga* (2015).

Dr. Borut Holcman

Mariborski Judje v 14. in 15. stoletju in pravna narava njihovih poslov

Gospodarska dejavnost mariborskih Judov z meščani Maribora v 14. in 15. stoletju dokazuje njihovo pomembno vpetost v gospodarsko življenje mesta. Listine, ohranjene v Pokrajinskem arhivu Maribor, ki so jih sklepali mariborski meščani z Judi mesta Maribor in obratno, pričajo o raznoliki medsebojni gospodarski dejavnosti v razponu od leta 1359 do leta 1493. Triintrideset listin, ki so v celoti transkribirane v *Gradivu za zgodovino Maribora* (GZM IV–X), je z vidika pravne zgodovine vir za proučevanje uporabe prava pred uradno recepcijo rimskega prava v evropskem pravnem prostoru.

6 Avtor skladno z judovskim redom Friderika II. iz leta 1244 vrednoti posamezne pravne elemente listin (prodaja, menjava, odpoved pravici, stranke v postopku in nosilci pristojnosti – mestni sodnik, judovski sodnik) in gospodarskopravne vire poznega srednjega veka ter ugotavlja povezave gospodarskega prava in vplive kanonskega prava kot vira za prisotnost rimskega prava v Friderikovem redu in posledično v samih listinah.

Borut Holcman je izredni profesor in predstojnik Inštituta za filozofijo, zgodovino in ikonografijo prava na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru. Predava pravno zgodovino in nemško pravno terminologijo. Je član svetovalnega odbora Avstrijske akademije znanosti in član direktorata za evropske študije Univerze La Sapienza v Rimu.

Dr. Martha Keil

Rekonstrukcija judovskega življenja v srednjeveški Štajerski: Nauki rabina Israela Isserleina iz Maribora oziroma Dunajskega Novega mesta

Kot član eminentne družine rabijev in posojevalcev denarja je bil rabin Israel Isserlein bar Petachja (1390–1460) vodja slavne ješive v Dunajskem Novem mestu. Njegov učenec in pomočnik Joseph Yossel bar Moshe iz Höchstädta poroča, da je rabin Isserlein večkrat letno potoval v Maribor, svoje rojstno mesto in mesto, kjer so živeli njegovi sorodniki in kolegi. V predavanju bomo poskušali rekonstruirati judovsko vsakodnevno življenje in versko kulturo na Štajerskem v 15. stoletju na podlagi Isserleinovih več kot trestotih respnz, zapiskov in izrekov, ki so jih zbrali njegovi učenci.

Najprej bodo predstavljeni organizacija skupnosti, odnosi v družini in življenje v judovskem gospodinjstvu višjega sloja. V predavanju se bomo osredotočili tudi na široko paleto stikov med Judi in kristjani na različnih krajih in ob različnih priložnostih. Ker bodo glavna področja stikov – posojanje denarja in primeri na sodišču – predstavljeni v drugih prispevkih na konferenci, se bomo v tem predavanju osredotočili na druge stike v vsakdanjem življenju.

7

Martha Keil je študirala zgodovino in judovske študije na Dunaju in v Berlinu. Doktorirala je leta 1998 s temo o judovski skupnosti v Dunajskem Novem mestu v srednjem veku. Leta 2007 je bila habilitirana za zgodovino Avstrije. Od leta 2004 je direktorica Inštituta za judovsko zgodovino Avstrije v St. Pöltnu (www.injoest.ac.at). Od leta 2016 je višja znanstvena sodelavka na Univerzi na Dunaju (Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje). Težišče njenega raziskovanja so hebrejski viri za srednjeveško in sodobno zgodovino aškenaških Judov, zgodovina Judinj in zgodovina spolov, kulturna zgodovina, odnosi med Judi in Nejudi, vsakodnevno življenje Judov v srednjem veku in pri zgodnjih sodobnih aškenaških Judih, zgodovina avstrijskih Judov.

Dr. Janez Premk

Mariborska sinagoga skozi čas: izjemna pripoved posvečenega prostora

Odkritje nekdanje mariborske sinagoge, skoraj zapuščenega posvečenega prostora, ki pa je še vedno trdno zakoreninjen v spomnih starejših domačinov, živečih v povojnem industrijskem mestu, je vodilo do ponovne presoje njene zgodovinske vloge in arhitekturne vrednosti. Obširno raziskavo in dokumentacijski projekt sta v začetku devetdesetih let 20. stoletja začela Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in njegova mariborska območna enota. Končni rezultat interpretacije ugotovitev je bila rekonstrukcija domnevnih gradbenih faz sinagoge, ki sovpadajo s časom, v katerem je bila mariborska judovska skupnost na vrhuncu.

8 Faza obnove je trajala do leta 1999. Aprila 2001 je svoja vrata odprl nov kulturni center – Kulturni center Sinagoga (danes Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor), ki se posveča predvsem ohranjanju judovske kulturne dediščine. Tako je prostor, ki je prvotno služil tako verskim kot posvetnim namenom, več kot pet stoletij po izgonu Judov iz Maribora na koncu 15. stoletja ponovno zaživel.

Brez dvoma je bilo v rekonstrukcijo nekdanje sinagoge vložena ogromno napora in v tem procesu so svetovali najvidnejši strokovnjaki s področja arhitekture sinagog. Tudi potem, ko je bilo delo uspešno opravljeno, je ostalo veliko vprašanj in zagonetk, povezanih z arhitekturno in kulturno zgodovino nekdanje zgradbe sinagoge. Najbolj zanimivi in povedni so povezani z mogočno podobo te zgradbe v kasnejših letih. V času rekonstrukcije srednjeveška arheologija ni bila tako razvita, kot je danes, dokumentiranje arheoloških ostankov pa je bilo opravljeno v skladu z zahtevanimi standardi. Med različnimi gradbenimi fazami je bilo težko razlikovati, zato zgodnejše faze niso bile glavno težišče raziskovanja.

V predavanju bodo predstavljene nove raziskave o mariborski sinagogi in ponujen vpogled v arhitekturno zgodovino zgradbe.

Dr. Birgit Wiedl

Urad judovskega sodnika na Štajerskem v srednjem veku

Leta 1244 je avstrijski vojvoda Friderik II. izdal obsežen judovski red, po katerem je bil med drugim uveden urad judovskega sodnika (*iudex iudeorum*). Najpozneje leta 1262, v času vladavine Otokarja II. Přemysla, je bil judovski red razširjen tudi na vojvodino Štajersko. Osnovna naloga judovskega sodnika je bila razsojanje v sporih med Judi in kristjani, imel pa je tudi omejene pravice do nadzora nad judovskimi posojilodajalci ter pobiranja glob od Judov in kristjanov. Judovski sodniki so bili od zgodnjega 14. stoletja naprej prisotni v štajerskih mestih (leta 1305 v Judenburgu, leta 1328 v Dunajskem Novem mestu, leta 1333 v Mariboru), tudi takih, kot je bil na primer Ptuj, ki so ležala znotraj geografskih meja vojvodin pod habsburško vladavino, a so imela drugo nadoblast (npr. salzburško nadškofijo).

Kako je bil urad judovskega sodnika dejansko vzpostavljen, ostaja nejasno. Čeprav lahko opazimo močne vezi z vojvodskim dvorom, urada judovskega sodnika, z nekaj izjemami, običajno ni vodil član vladajočega dvora, pač pa pripadnik družine, ki je imela v posameznem mestu pomemben položaj. Ko so mesta postajala vse pomembnejša, so vse bolj širila pristojnosti judovskega sodnika, da bi tako pridobila tudi čim večji jurisdikcijski in gospodarski nadzor nad Judi, ki so živeli v teh mestih. V prispevku bodo predstavljeni načini sodelovanja judovskega sodnika s štajerskimi Judi, prav tako pa bomo skušali razložiti njegov družbeni položaj kot posrednika med vladarjem, mestom in Judi.

Birgit Wiedl je leta 2002 na Univerzi v Salzburgu doktorirala s temo o socialni in pravni zgodovini obrti v zgodnjem novem veku, še pred tem pa je uspešno končala tudi podiplomski študij zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Na Inštitutu za judovsko zgodovino Avstrije je zaposlena od leta 2000. Bila je inštruktorica Ameriškega združenja za dediščino (študij na Univerzi v Portlandu v Oregonu), od leta 2009 pa je predavateljica na Univerzi v Salzburgu. Leta 2016 je bila habilitirana za predavateljico za srednjeveško zgodovino na Univerzi v Gradcu. Bila je vodja zaključnih projektov *Dokumenti za judovsko zgodovino v južni in zahodni Avstriji* in *Dokumenti za judovsko zgodovino v južni in zahodni Avstriji 1387–1404*; projekte je financiral Avstrijski znanstveni sklad. Trenutno je vodja projekta *Dokumenti za judovsko zgodovino v južni in zahodni Avstriji 1405–1418*, ki ga prav tako financira Avstrijski znanstveni sklad. Težišče njenega raziskovanja so: srednjeveška gospodarska in družbena zgodovina, zgodovina protijudovstva, zgodovina mest, viri za zgodovino Judov v srednjem veku, pomožne zgodovinske vede.

Dr. Eveline Brugger

Družbeni, politični in gospodarski vidiki judovske poslovne dejavnosti na Štajerskem v 14. stoletju

V članku opisujemo družbene, politične in gospodarske vidike judovske poslovne dejavnosti, kot jo lahko analiziramo na podlagi virov, posebej poslovnih listin, na Štajerskem v 14. stoletju. Glavni poudarek pri analizi bo na družbenem kontekstu, v katerem so potekali judovski posli, pa tudi na vplivu judovskega posojanja denarja in zastavljalništva na razvoj vsakodnevnih stikov med Judi in kristjani. V članku bodo predstavljeni tudi gospodarska in politična vloga štajerskih Judov pri habsburških vojvodah ter razvoj odnosa med vladarji in »njihovimi«¹⁰ Judi v 14. stoletju v luči prizadevanj Habsburžanov, da bi obranili in obdržali oblast nad Judi, ki so živeli na njihovem ozemlju. To se je lahko odražalo v močnem zaščitništvu vojvod nad Judi, v vmešavanju vojvod v judovske posle in v tem, da so glavnim judovskim financerjem omejevali gibanje.

10 **Eveline Brugger** je leta 2002 na Univerzi na Dunaju doktorirala s temo o povezavah med spodnjeavstrijskimi plemiškimi družinami in judovsko elito do leta 1338, še pred tem pa je uspešno končala tudi podiplomski študij zgodovine in pomožnih zgodovinskih ved na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Na Inštitutu za judovsko zgodovino Avstrije je zaposlena od leta 1995, od leta 1999 pa je vodja projekta *Dokumenti za judovsko zgodovino v srednjeveški Avstriji*. Od leta 1997 je inštruktorica na Dunajskem inštitutu za gospodarski razvoj, bila pa je tudi inštruktorica pri Ameriškem združenju za dediščino (študij na Univerzi v Portlandu v Oregonu). Predavala je na Univerzi na Dunaju, od leta 2011 pa je predavateljica na Univerzi v Salzburgu. Leta 2015 je bila habilitirana za predavateljico za srednjeveško zgodovino na Univerzi v Gradcu. Bila je vodja zaključnih raziskovalnih projektov *Dokumenti za judovsko zgodovino v vzhodni Avstriji* in *Dokumenti za judovsko zgodovino v vzhodni Avstriji 1387–1404*; projekta je financiral Avstrijski znanstveni sklad. Trenutno je vodja projekta *Dokumenti za judovsko zgodovino v vzhodni Avstriji 1405–1418*, ki ga prav tako financira Avstrijski znanstveni sklad. Težišče njenega raziskovanja so: viri za zgodovino Judov v srednjem veku, judovsko-krščanski odnosi, srednjeveška gospodarska in družbena zgodovina, avstrijska srednjeveška zgodovina, pomožne zgodovinske vede, zgodovina plemstva.

Dr. Alessandra Veronese

Preseljevanje »nemških« Judov v Italijo v 14. in 15. stoletju

V 14. in 15. stoletju se je več »nemških« Judov (tj. Judov z območja *Regnum Teutonicum*) preselilo proti jugu in se ustalilo na območju severne Italije. Priselitev relativno velikega števila aškenaških Judov je treba obravnavati kot znatno spremembo v sestavi judovskega prebivalstva na Apeninskem polotoku, zlasti v njegovih severnih in osrednjih regijah.

Večina aškenaških Judov se je v Italijo preselila veliko let po preganjanju, povezanem z epidemijo kuge. Nekateri so območje *Regnum Teutonicum* zapustili za vedno, manjšina pa se je preselila na jug samo začasno in je obdržala močne vezi s sorodniki, ki so živeli severno od Alp.

Priselitev aškenaških Judov je imela precejšnje posledice. Prisotnost Judov, ki so govorili drugačen jezik, imeli drugačne običaje, versko tradicijo in družinske navade (npr. v zvezi z doto in oporoko), je bila za italijanske Jude, ki jih niso sprejeli zlahka, pravzaprav izziv.

Cilj predavanja je na kratko predstaviti izziv, ki so ga predstavljali ti »tujci« Judje, ter preoblikovanje judovskih naselij in skupnosti v Italiji v 14. in 15. stoletju.

11

Alessandra Veronese je višja raziskovalka zgodovine srednjega veka na Univerzi v Pisi. Predava zgodovino srednjega veka in zgodovino Judov. Prejela je Humboldtovo štipendijo in številne druge štipendije v Evropi in Izraelu. Raziskovalno se posveča zlasti temam: Judje v srednjem veku, ženska (judovska in krščanska) v srednjem veku, srednjeveška romanja, potovanja in potopisi. Nekatera objavljena dela: *Monasteri femminili in Italia settentrionale nell'alto medioevo: Confronto con i monasteri maschili attraverso un tentativo di analisi statistica*, v *Benedictina*, 34 (1987), str. 355–416; *Viaggio in Terra d'Israele, traduzione, introduzione, note e appendice di Alessandra Veronese*, Rimini 1987; *Una famiglia di banchieri ebrei tra XIV e XVI secolo: i Da Volterra. Reti di credito nell'Italia del Rinascimento*, Pisa 1997; *Gli ebrei nel Medioevo*, Rim 2010; (z Ilario Pavan) *Ruoli e funzioni delle donne nelle minoranze dal Medioevo all'età contemporanea: introduzione*, v *Nuove frontiere per la storia di genere*, zv. II, ur. Laura Guidi in Maria Rosaria Pellizzari, Libreria Universitaria, Neapelj 2013.

Boris Hajdinjak

Judje v srednjeveškem Ptuju

Judovska skupnost v srednjeveškem Ptuju, mestu na slovenskem Štajerskem, ki je bilo tedaj pod oblastjo salzburške nadškofije, je živila že v senci judovske skupnosti iz bližnjega Maribora, kaj šele tako velikega evropskega centra srednjeveškega judovstva, kot je bil Dunaj. Ptujski Judje so kljub temu pomembni za današnji slovenski prostor, saj datira prva omemba njihove stalne naselitve najverjetneje v leto 1286 ali vsaj v leto 1311, leta 1333 zasledimo prav na Ptuju prvo omembo judovskega sodnika na Štajerskem, ohranilo pa se je tudi pet v celoti ali vsaj delno ohranjenih judovskih nagrobnikov in najverjetneje tudi srednjeveška sinagoga. Pomen ptujskih Judov potrjujejo še bankir Isserl/Isserlein s Ptuja ali Isserl/Isserlein iz Maribora in pet členov o njih v Ptujskem mestnem statutu iz leta 1376.

12 Avtor bo v prispevku predstavil in kontekstualiziral edini doslej znani srednjeveški pogrom nad Judi na območju današnje Slovenije, ki se je nesporno zgodil na Ptuju v začetku 15. stoletja. Na osnovi skrbnega dokumentiranja osebnosti in poteka dogodkov ter rekonstrukcije družbeno-gospodarskih razmer bo avtor predstavil nekatere probleme glede interpretacije dogodkov, kot jih je opisovala oblast na Dunaju za območje Štajerske. Nesporno je, da so bili po pogromu leta 1397 na Štajerskem in Koroškem Judje leta 1404 po ukazu salzburškega nadškofa s Ptuja izgnani. Ptujaska judovska skupnost je usahnila prav v času, ko je skupnost v Mariboru doživljala največji razcvet.

Ker pa je bil Ptuj pomembno trgovsko mesto, je salzburški nadškof Judu Mairju iz Bernkastla (danes Porenje-Palatinat) in njegovi družini leta 1432 dovolil naselitev v mestu. Toda konkurenca mariborskih Judov je bila premočna in tako po letu 1446 Mair z družino ni več živel na Ptuju. Judje na Ptuju so bili zadnjič omenjeni leta 1466, ko je salzburški nadškof mestu potrdil nekaj mestnih privilegijev, med njimi tudi izključitev Judov iz trgovine. Zdi se, da je bil to le previdnostni ukrep pred morebitno ponovno naselitvijo Judov na Ptuju. Tako se je zaključila stoosemdesetletna zgodovina Judov v srednjeveškem Ptuju.

Boris Hajdinjak je profesor zgodovine in geografije od leta 1993. Poučeval je na različnih mariborskih srednjih šolah, zadnjih dvajset let pa poučuje na Prvi gimnaziji Maribor. Je avtor učbenikov in delovnih zvezkov za geografijo ter avtor člankov o srednjeveški in zgodnjenovoveški zgodovini Slovenije in zgodovini holokavsta. Sodeloval je pri razstavnih projektih muzejev v Mariboru, Ljubljani, na Ptuju in v Ravnah na Koroškem, prav tako pa tudi pri nastanku dokumentarnih filmov o srednjeveški plemiški družini gospodov Ptujskih in holokavstu v Jugoslaviji.

Dr. Christian Domenig

Grofje Celjski in mariborski Judje

V poznem srednjem veku so bili grofje Celjski ena najpomembnejših plemiških družin v srednji in jugovzhodni Evropi. Potem ko so bili leta 1341 povzdignjeni v grofe, so začeli povečevati svoja posestva ob Dravi in Savi ter svojo gospodarsko moč in politični položaj na Ogrskem in v Svetem rimskem cesarstvu. Družina je izumrla leta 1456 s smrtjo Ulrika II. Celjskega, ki so ga ubili v Beogradu.

Eden pomembnih vzrokov za vzpon grofov Celjskih je bila njihova finančna moč. Denar so posojali visokemu plemstvu in bili poroki za druge plemiče. V ta namen so imeli v šestdesetih letih 14. stoletja pri sebi v Celju nastanjeno celo svojo »lastno« judovsko družino, prej pa so sodelovali z mariborskimi Judi. V prispevku bodo predstavljeni ti odnosi v petdesetih letih 14. stoletja in vloga Judov iz Maribora vse do konca obdobja celjskih Judov.

Christian Domenig se je rodil leta 1976 v Šentvidu ob Glini v Avstriji. Na Univerzi v Celovcu je študiral zgodovino ter medije in komunikologijo, leta 2004 pa je na isti univerzi doktoriral iz zgodovine. Od leta 1999 do leta 2001 je bil projektni sodelavec pri raziskovalnem projektu *Viri za zgodovino celjskih grofov (1341–1456)* na Inštitutu za zgodovino Univerze v Celovcu, med letoma 2002 in 2005 pa projektni sodelavec pri raziskovalnem projektu *Dela in zapisi celjskih grofov (1341–1456)* (oba projekta je financiral Avstrijski znanstveni sklad). Leta 2005 je prejel štipendijo avstrijskega Zveznega ministrstva za izobraževanje, znanost in kulturo za delo na Inštitutu za zgodovino v sklopu Avstrijskega kulturnega foruma v Rimu, od tega leta dalje pa je tudi docent na Univerzi v Celovcu (Inštitut za zgodovino, Oddelek za srednjeveško zgodovino in pomožne zgodovinske vede).

Dr. Ljiljana Dobrovšak

Judje na Hrvaškem v srednjem veku in njihove povezave z judovskimi trgovci v slovenskih deželah

O prisotnosti Judov na Hrvaškem v srednjem veku je zelo malo podatkov. Po njih sodeč, so se Judje v severni Hrvaški najprej naselili v kraju Gradec, ki se je pozneje razvil v Zagreb. Judje v Gradcu so bili prvič omenjeni leta 1355, verjetno pa so bili tam prisotni že prej, morda zato, ker so bežali pred kugo v Evropi. Kako je bilo v drugih mestih na Hrvaškem in v Slavoniji, žal ne vemo, so pa Judje v tem času že živeli v slovenskih deželah in ohranjenih je nekaj dokumentov, v katerih se govori o povezanosti zagrebških judovskih trgovcev z judovskimi trgovci na Štajerskem. Judje se nato znova omenjajo v dokumentih iz sredine 15. stoletja (leta 1444 in 1459), v katerih je v Gradcu omenjena hiša molitve – *domus Judaoerum*, v nekaj protokolih pa so zabeležene dejavnosti *habitatorja* Ilije, prvega Juda v mestu. Od 16. pa vse do 18. stoletja podatkov o prisotnosti Judov v Zagrebu ni, saj so bili Judje po letu 1526 izgnani iz madžarskega kraljestva in tako tudi iz severne Hrvaške. Na osnovi skromnega gradiva bo avtorica v prispevku govorila o povezavah med hrvaškimi in slovenskimi judovskimi trgovci.

14

Ljiljana Dobrovšak (1971) je višja znanstvena sodelavka in docentka. Srednjo šolo je končala v Zagrebu, nato pa se je vpisala na tamkajšnjo Filozofsko fakulteto (Oddelek za zgodovino). Diplomirala je leta 1997, na isti fakulteti pa je nato leta 2003 magistrirala in leta 2007 doktorirala. Od leta 2000 je zaposlena na Inštitutu za družbene vede Iva Pilarja v Zagrebu. Za raziskovalno delo v Budimpešti je prejela štiri doktorske štipendije (CEEPUS, 2004; Vlada Republike Madžarske, 2005 in 2016; Rothschildova fundacija, 2008). Je avtorica ene monografije in sourednica treh zbornikov, objavila je 32 znanstvenih prispevkov, pa tudi strokovnih člankov in ocen. Sodelovala je na 19 mednarodnih in 35 domačih konferencah. Področji njenega znanstvenega raziskovanja sta zlasti zgodovina Judov na Hrvaškem in prva svetovna vojna na splošno.

Dr. Andrej Hozjan

Dejanske ekonomske posledice izгона Judov iz Vzhodnih Alp v argumentih in ugibanjih: primeri mest na Slovenskem

Vse do današnjih dni se v besedilih raznih piscev ponavlja trditev o negativnih, celo pogubnih ekonomskih posledicah izгона Judov s prostora Vzhodnih Alp in iz tukajšnjega subpanonskega pasu. Za to trditev pisci ne navajajo nikakršnih konkretnih argumentov ali pa v najboljšem primeru citirajo misli iz že zastarele literature, ki prav tako ne temeljijo na preverljivih ugotovitvah.

V sestavku bo avtor sprva soočil nekaj takih trditev slovenskih in drugih piscev. Njihovo še aktualno pojavljanje bo označil kot enostavno neresno prepisovanje brez vsake osnove. Nato se bo posvetil konkretnemu gospodarskemu stanju tukajšnjih judovskih skupnosti v dobi pred izgonom. Njihov gospodarski položaj se je namreč začel slabšati po prvih »protijudovskih« ukrepih vladarja v prvi polovici 15. stoletja, izrazito pa se je slabšal vse od trenutka izumrtja grofov Celjskih leta 1456. Nekaj let pred izgonom s Štajerske in Koroške so bili tukajšnji Judje gospodarsko le še senca nekdanje moči.

Nekdo je torej – več kot očitno – postopoma prevzemal ter takoj po izgonu povsem prevzel in tako nadomestil to njihovo dejavnost. Na primerih več mest na današnjem Slovenskem in drugod v Vzhodnih Alpah bo avtor ob izgonu opozoril, da je bistveno zamrla judovska poslovnost »mehko«, skorajda neopazno ter v izjemno kratkem času prešla v roke domačega nejudovskega meščanstva. Izginotje judovske poslovnosti simbolizira njen zadnji akt, to je prodaja oziroma zaseg ali odvzem vseh judovskih nepremičnin pod izrazito nerealnimi pogoji. To je bilo le še kaplja čez rob oziroma labodji spev njihove poslovne eksistence v habsburškem dednem prostoru.

A niti to ni dokončno in povsem prekinilo njihove navezanosti na tukajšnji prostor. Drugače si ni mogoče razlagati naselitve kar nekaj družin v Trst (Trieste), Gradišče ob Soči (Gradisca d'Isonzo) in po letu 1500 v Gorico (Gorizia). Za to, sicer temeljito preišljeno naselitev so vsekakor imeli celo vrsto razlogov, v prvi vrsti poslovne (beri: eksistenčne!). Verjetno

je bilo zraven tudi še kar nekaj »patosa« oziroma nostalgije, morda pa ne bi bil brez osnove niti izraz »patriotizem« (?).

Andrej Hozjan se je rodil leta 1964 v Mariboru. Zgodovino in sociologijo je študiral na Univerzi v Ljubljani. V letih od 1988 do 1994 je bil zaposlen kot mladi raziskovalec na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. V tem času je zaključil podiplomski študij zgodovine zgodnjega novega veka: magistriral je leta 1992, za doktorja znanosti pa je bil promoviran leta 1995. Med letoma 1994 in 1999 je bil zaposlen kot arhivist v Škofijskem arhivu v Mariboru, od leta 1999 pa je na Pedagoški oziroma Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru redno zaposlen kot visokošolski učitelj z nazivom docent in nosilec vseh predmetov iz obdobja zgodnjega novega veka. Doslej je bil mentor štirim doktorandom in trem magistrandom. Je večkratni član strokovnih komisij za habilitacije ter za ocene in zagovore disertacij na univerzah v Mariboru in Ljubljani. Je tudi redni član uredniških odborov več znanstvenih časopisov v Sloveniji in tujini (Hrvaška), od leta 2006 pa je tudi redni član raziskovalne projektne skupine iz okvira 7 *Zgodovina: PS 6-0138* na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Je avtor več znanstvenih in strokovnih monografij ter številnih izvirnih znanstvenih člankov, samostojnih monografskih člankov in simpozijskih prispevkov, objavljenih ali izvedenih doma in na tujem. Od konca prejšnjega stoletja se je načrtno usmeril v raziskovanje in objave iz zgodjenovoveške zgodovine Prekmurja s Porabjem.

JUDJE V MARIBORU IN NA ŠTAJERSKEM V SREDNJEM VEKU

Zbornik povzetkov

AVTORJI PRISPEVKOV

Janez Premk, Raziskovalno-dokumentacijski center JAS, Ljubljana
Borut Holcman, Pravna fakulteta Univerze v Mariboru
Martha Keil, Inštitut za judovsko zgodovino Avstrije, St. Pölten
Birgit Wiedl, Inštitut za judovsko zgodovino Avstrije, St. Pölten
Eveline Brugger, Inštitut za judovsko zgodovino Avstrije, St. Pölten
Alessandra Veronese, Univerza v Pisi
Boris Hajdinjak, Prva gimnazija Maribor
Christian Domenig, Inštitut za zgodovino Univerze Alpe-Jadran v Celovcu
Ljiljana Dobrovšak, Inštitut za družbene vede Iva Pilarja, Zagreb
Andrej Hozjan, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

UREDNIKA

Marjetka Bedrač

PREVODI BESEDIL V SLOVENŠČINO

Valerija Trojar, Marjetka Bedrač

17

PREVODI BESEDIL V ANGLEŠČINO

avtorji prispevkov, Valerija Trojar

JEZIKOVNI PREGLED BESEDIL V SLOVENŠČINI

Darja Gabrovšek Homšak

JEZIKOVNI PREGLED BESEDIL V ANGLEŠČINI

Kirsten Hempkin, Brigita Praprotnik

OBLIKOVANJE

Anja Premk

TISK

Dravski tisk

IZDAL

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, zanj v. d. direktorice
Marjetka Bedrač

MARIBOR, 2017

150 izvodov

Brezplačna publikacija

©2017, vse avtorske pravice pridržane
Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

Mednarodna konferenca
Judje v Mariboru in na Štajerskem v srednjem veku
Maribor, 23. in 24. april 2017

ORGANIZACIJA IN IZVEDBA KONFERENCE
Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor

SINAGOGA
CENTER JUDOVSKJE KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

V SODELOVANJU Z
Inštitutom za judovsko zgodovino Avstrije, St. Pölten

| Institut für jüdische
Geschichte Österreichs |

SODELUJOČI PREDAVATELJI

18 dr. Janez Premk, dr. Borut Holcman, dr. Martha Keil, dr. Birgit Wiedl, dr. Eveline
Brugger, dr. Alessandra Veronese, Boris Hajdinjak, dr. Christian Domenig,
dr. Ljiljana Dobrovšak, dr. Andrej Hozjan

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Marjetka Bedrač (predsednica), dr. Martha Keil, dr. Andrej Hozjan

Mednarodna konferenca in spremna publikacija sta bili pripravljene v sklopu
projekta *Po poteh mariborskih Judov*.

Častni pokrovitelj konference je dr. Andrej Fištravec, župan Mestne občine
Maribor.

Izvedbo konference so podprli Mestna občina Maribor, Avstrijski kulturni forum
in Elektro Maribor.

avstrijski kulturni forum^{lj}

ELEKTRO MARIBOR